

ชุดอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
ตามแนวพระราชดำริ

รักษ์ป่าไม้

หนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
ตามแนวพระราชดำริ

รักษ์ป่าไม้

ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

หนังสืออ่านเพิ่มเติม ชุดอนุรักษและพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ
เรื่อง รักษาป่าไม้ ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๒ จำนวนพิมพ์ ๕๘,๐๐๐ เล่ม
ISBN 974-268-8052

คำนำ

เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักในพระมหากษัตริย์คุณที่พระองค์ทรงห่วงใยพระราชทานพระราชดำริเพื่อแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาประเทศในทุกด้าน โดยเฉพาะแนวคิดและทฤษฎีในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้บังเกิดผลสูงค่า ยังประโยชน์แก่คุณภาพชีวิตของพลชนิกชาวไทยทุกคน จึงได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติและร่วมฉลองในวโรกาสสำคัญพิเศษดังกล่าว รวมทั้งเพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นสื่อสำหรับประกอบการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอีกด้วย

หนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง รักษ์ป่าไม้ ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเล่มนี้เป็นเล่มหนึ่งในชุดดังกล่าว มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ วิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ปัญหาและผลกระทบจากการใช้ป่าไม่อย่างเหมาะสม และการจัดการป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้ครูและนักเรียน ตลอดจนประชาชนทั่วไปมีความรู้ มีจิตสำนึกรับผิดชอบ ยินดีร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ส่งผลดีแก่คุณภาพชีวิตของทุกคน สมดังพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้หนังสือชุดนี้สำเร็จด้วยดีมา ณ โอกาสนี้

๐
๐๐๑

(นายอร่าม จันทวานิช)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๒

สารบัญ

หน้า

บทนำ	๑
การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	๓
ปลูกต้นไม้ในใจคน : พระราชดำริที่ปวงชนพึงตระหนัก	๑๕
ป่าไม้ : ความหวังโยของในหลวงเพื่อปวงประชา	๒๑
พระราชดำริ...เผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน	๒๕
ปลูกป่าทดแทน : พลิกฟื้นความสมบูรณ์ให้แผ่นดิน	๓๑
ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อความเขียวพิสุทธิ์ของผืนป่า	๓๗
สร้าง “ป่าเปียก” แนวป้องกันไฟป่า	๔๕
สร้างภูเขาป่า : เพื่อประชาสุขสมบูรณ์	๕๑
ปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง	๕๕
ป่าชายเลน : ป่าเชื่อมโยงระหว่างแผ่นดินและผืนน้ำทะเล	๕๙
อนุรักษ์และพัฒนาป่าพรุ : คืนความสมบูรณ์ให้แผ่นดินทุกผืน	๖๕
พรุโต๊ะแดง : ป่าพรุสมบูรณ์ผืนสุดท้ายของแผ่นดิน	๗๕
บรรณานุกรม	๘๔

บทนำ

มนุษย์ทุกคนผูกพันอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและเกื้อหนุนกันมา ยาวนาน จนบางครั้งลืมนึกไปว่าการสูญเสียคุณธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันเพียงใด ความคุ้นเคยในการจับจ่ายใช้สอย ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้ขอบเขตของผู้คนทั้งปวงได้ก่อให้เกิดผลกระทบสืบเนื่องเป็นปัญหามานานัปการ โดยเฉพาะผลกระทบจากการตัดไม้ทำลายป่า หรือการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างสิ้นเปลือง ได้นำพาความสูญเสีย ความพินาศ และทำลายชีวิตกับความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างมีอาจหยุดยั้งได้

ทรัพยากรป่าไม้ในบ้านเมืองของเรายังพอเหลืออยู่บ้างแม้จะเหลือน้อยเต็มที ทั้งนี้เกิดขึ้นจากส่วนหนึ่งในพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสนพระราชหฤทัยสอดส่องทุกข์สุขของบรรดาอาณาประชาราษฎร์ และทรงคิดค้นมรรควิธีนานาประการที่จะช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูพัฒนาป่าไม้ของประเทศ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในทุกด้าน แนวพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้พระราชทานไว้ในวโรกาสต่าง ๆ เปรียบเสมือน “ไฟส่องทางกลางป่าลึก ยามค่ำคืน” ได้จุดประกายความคิดแก่ผู้คนให้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมและรู้จักหวงแหนป่าไม้ให้คงอยู่นานเท่านาน จึงสมควรที่เราทั้งหลายจะเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท นำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์ร่มเย็นของแผ่นดินโดยส่วนรวมทั่วหน้ากัน

ด้วยพระอัจฉริยภาพอันเปี่ยมล้น ทรงศึกษาค้นหารูปแบบในการพัฒนาพื้นที่ดินน้ำลำธารและพื้นที่ป่า เพื่อฟื้นฟูสภาพป่า

การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ป่าไม้มีความสำคัญหลายประการ จนกล่าวได้ว่า “ป่าไม้สามารถลิขิตชีวิตมนุษย์ได้” เพราะป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร เป็นตัวสร้างความชุ่มชื้น และซึมซับน้ำฝนที่ตกลงมาให้อยู่ใต้พื้นดิน ตลอดจนเป็นแหล่งพึ่งพาของธัญญาหารที่สำคัญของมนุษย์จนเปรียบประดุจ “ห้างสรรพสินค้าธรรมชาติ” ที่ผู้คนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ไม้เพื่อทำที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ท่องเที่ยว สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรืออาหาร ตลอดจนของใช้นานาชนิด ป่าไม้สามารถสนองตอบความต้องการของบุคคลได้เกือบทุกด้าน

เมื่อป่าไม้มีคุณค่าเอนกอนันต์นานัปการเช่นนี้ จึงทำให้มีผู้คนเข้าไปตัดถวงทรัพยากรจากป่ากันอย่างไม่หยุดยั้ง และขาดการคำนึงถึงความยั่งยืนของการใช้ป่าในอนาคต

การตัดไม้ทำลายป่าก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม

ป่าไม้ของประเทศไทยจึงถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และพลังผลักดันด้านเศรษฐกิจเสรีของระบบทุนนิยมที่มุ่งค้าขาย โดยใช้ป่าไม้เป็นตัวจักรสำคัญในเชิงพาณิชย์

เมื่อการบุกรุกทำลายป่าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจึงก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ดินน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ยามฤดูน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และการพังทลายของดินก็ทวีความรุนแรงจนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร กลายเป็นทุกขร้อนที่สำคัญของแผ่นดินไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงทุกข์เข็ญของพสกนิกรผู้ยากไร้ที่ต้องประสบกับปัญหาดังกล่าวยิ่งนัก จากการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ทรงพบปัญหาความแห้งแล้งทั่วทั้งผืนดินย่านนี้ด้วยพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นหรือฝายดินน้ำลำธาร หรือที่เรียกกันว่า “Check Dam” เพื่อเป็นเครื่องมือในการช่วยเสริมสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีง่าย ๆ ประหยัด และได้ผลดี ตลอดจนให้สอดคล้องไปตามสภาพธรรมชาติ

ต่อมาแนวพระราชดำริที่จะอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ให้ได้ประโยชน์ต่ออาณาประชาราษฎร์ได้คู่ขนานไปกับพระเมตตาคุณที่จะเพิ่มพูนความสุขแก่พสกนิกรโดยทั่วหน้า จนกล่าวได้ว่า “พระบารมีก่อเกื้อหล้าแหล่งสยาม”

ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอบถามทุกข์สุข และ
ความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชนทุกหมู่เหล่าในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ทำให้ทรงทราบข้อมูลที่เป็นต้นเหตุในเรื่องต่าง ๆ ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่เกี่ยวข้องกับทุกข์สุขของราษฎรและได้มีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยสำหรับวางแผนแก้ไข ปัญหา และพัฒนาพื้นที่เหล่านั้นด้วยพระปรีชาญาณอันกว้างไกล ตลอดจนได้พบปัญหามานานาประการที่มวลราษฎรกำลังเดือดร้อนในแต่ละท้องถิ่นว่าเป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้ทำให้ทรงค้นพบความต้องการพื้นฐานอันแท้จริงของประชาชนแต่ละท้องถิ่นว่าต้องการสิ่งใด ข้อมูลทั้งหลายได้สั่งสมไว้ในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประหนึ่งดังทรงมี “พระคลังข้อมูลด้านการพัฒนา” ในพระองค์เอง การแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรจึงสามารถแก้ไขได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว

จากการเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในทุกพื้นที่ ทั้งป่าเขาลำเนาไพรนี้เอง ทำให้ทรงพบว่าทรัพยากรธรรมชาติของบ้านเมืองเราเริ่มร่อยหรอมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะด้านป่าไม้ที่ทรงมีความห่วงใยเป็นพิเศษตั้งแต่ในระยะต้นรัชกาล ทรงพระดำเนินเข้าไปในพื้นที่ป่าหลายแห่ง เช่น ป่าละอู ป่าแถบจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์และจังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

ป่าละอู
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ต้นยางสองข้างทาง
ถนนเพชรเกษม
จังหวัดเพชรบุรี

ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในระยะแรกจะเสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟพระที่นั่ง ต่อมาเมื่อเส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง เมื่อเสด็จฯ ถึงบริเวณอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี ได้ทอดพระเนตรเห็นทั้งสองข้างทางมีต้นยางขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายอยู่มากมาย จึงมีพระราชดำริที่จะสงวนปายางนี้ไว้เป็นสวนสาธารณะ แต่ไม่สามารถจะดำเนินการได้ตามพระราชประสงค์ เนื่องจากมีราษฎรมาทำสวน ทำไร่ในบริเวณนั้นมาก ซึ่งจะต้องใช้จ่ายเงินทดแทนในการจัดหาที่ใหม่ กระแสพระราชปรารภในช่วงนั้นบันทึกไว้ว่า

“...ไม่ยางนาในประเทศไทยถูกตัดฟันไปให้โอเลปและทำป็นสินค้ากันเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี เป็นที่น่าวิตกว่าหากมิได้ทำการบำรุง อนุรักษ์ และดำเนินการปลูกไม่ยางนาขึ้นแล้ว ปริมาณไม่ยางนาอาจจะลดน้อยลงไปทุกที จึงควรที่จะได้มีการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับกรปลูกไม่ยางนา เพื่อจะได้มีความรู้ไปให้ทางปฏิบัติ...”

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเก็บเมล็ดไม้ยางนา จากป่ายางสองข้างทางถนนเพชรเกษมมาทรงเพาะเมล็ดยางนาในกระถางบน พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล และได้ทรงปลูกต้นยางนาในแปลงป่าไม้ ทดลองในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ จำนวน ๑,๒๕๐ ต้น

ป่าสาธิตในสวนจิตรลดา

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั่วประเทศมาปลูก
ในบริเวณที่ประทับสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ในลักษณะป่าไม้สาธิต และ
ได้สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณป่าไม้สาธิตนั้น เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยา
ของป่าไม้ด้วยพระองค์เอง ซึ่งนับว่าทรงศึกษา วิจัย ทดลอง ด้านวนศาสตร์
อย่างใกล้ชิดและลึกซึ้ง

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทดลองปลูกต้นยางนาด้วย
พระองค์เองแล้ว ก็ทรงเพิ่มความใส่ใจพระราชหฤทัยในเรื่องของการปลูกป่ามากขึ้น
เป็นลำดับ

ในบริเวณสวนจิตรลดาเริ่มมีการทดลองเกี่ยวกับป่าไม้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหลังจากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสถานที่ให้นิสิตคณะวนศาสตร์ และคณะอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ไปทำการวัดขนาดลำต้นไม้ในป่าสาธิต หรือสวนรุกขชาติที่ทรงปลูกในลักษณะป่าธรรมชาติ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ และในปัจจุบันแปลงทดลองปลูกไม้ยางนาในบริเวณสวนจิตรลดาได้กลายเป็นสวนป่าไม้ยางนาที่แน่นชนิดไปด้วยต้นไม้มีความร่มรื่นเป็นป่าในเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง

ป่ายางในสวนจิตรลดา

นอกจากนั้นได้มีการก่อสร้างพระราชนิเวศน์ในพื้นที่ภูมิภาค เพื่อใช้เป็นสถานที่ที่สามารถเสด็จฯ ไปประทับแรม เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรได้อย่างต่อเนื่อง คือการประทับแรมที่พระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนราธิวาส พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร โดยทรงใช้เวลาที่ประทับแรมในการทรงศึกษาค้นคว้าเพื่อจะได้มาซึ่งแนวทางในการพัฒนาแต่ละพื้นที่

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ ไปในภาคเหนือ ทรงตรากตรำพระวรกายและเสี่ยงต่อภยันตรายในการเดินทางเสด็จพระราชดำเนินยิ่งนัก โดยเฉพาะในระยะ ๓๐ - ๔๐ ปีที่ผ่านมา การคมนาคมยังมิได้สะดวกสบาย เช่นดังปัจจุบัน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระเมตตายิ่งนัก ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมงานด้านป่าไม้อยู่เสมอ อาทิ เสด็จพระราชดำเนินไปยังหน่วยปรับปรุงต้นน้ำห้วยขุนทอง ตำบลคลอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อทรงเยี่ยมเยียนผู้ดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ และได้เสด็จทอดพระเนตรยังบริเวณพื้นที่ซึ่งกรมป่าไม้ได้เริ่มปลูกสร้างสวนสนตามยอดเขา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ จนบรรลุเป้าหมายจำนวน ๗,๙๕๐ ไร่เศษ ในโอกาสนี้ได้มีพระราชดำริกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม่ว่าจะพระราชทานต้นชำและไม้ผลพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อปลูกคู่กับต้นสน รวมทั้งต้นไม้ประเภทต่าง ๆ เพื่อใช้ปลูกบำรุงสภาพดินให้ชุ่มชื้น เป็นแหล่งของดินน้ำให้ราษฎรได้เก็บผลบริโภค และได้มีไม้พิน ตลอดจนไม้พันธุ์สำหรับประโยชน์ทางด้านอุตสาหกรรมอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎร

ทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปในพื้นที่ต่าง ๆ จะทรงมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรและผู้นำหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ในคราวนั้นทรงพระดำเนินไปทอดพระเนตรบ้านของนายเห็งสาม เหล่าयी ผู้ใหญ่บ้านราษฎรเผ่าลีซอ และทรงแนะนำให้ผู้ใหญ่บ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในการปลูกและรักษาพันธุ์ต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำด้วย

เพียงตัวอย่างข้างต้นนี้ย่อมประจักษ์ชัดถึงพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าทรงเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นสำคัญในการพัฒนา กล่าวคือการพัฒนาจะต้องยึดหลักการปรับปรุงหรือดัดแปลงทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ และเมื่อวิเคราะห์แนวพระราชดำริแล้วจะพบว่า การมุ่งเน้นในเรื่องของการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น จักต้องกระทำด้วยความรอบคอบ และมุ่งให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาว่า

“เราจะตั้งรังgivให้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างฉลาด คือไม่นำมาทุ่มเทให้ให้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์ หรือได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังให้ด้วยความประหยัด รอบคอบ ประอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชา เหตุผล และความถูกต้องเหมาะสม โดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว...”

กระแสพระราชดำริที่ได้พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับงานป่าไม้หลายประการ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่แผ่นดินอย่างล้นเหลือในปัจจุบัน

ปลูกต้นไม้ในใจคน : พระราชดำริที่ปวงชน พึงตระหนัก

นับเนื่องเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยม
พสกนิกรทุกหมู่เหล่าทั่วแคว้นแผ่นดินไทย ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่อันตราย ทุรกันดาร
ลำบากยากเข็ญ โดยบุกป่าฝ่าดงเสี่ยงภัยเพียงใดก็ตาม พระองค์มิได้ทรง

หวาดหวั่นเลยแม้แต่คนเดียว กลับทรงตั้งมั่นในพระราชปณิธานที่จะช่วยเหลือ
อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ร้อนทั้งหลายทั้งสิ้น

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยม
ชาวไทยภูเขาตามหมู่บ้านในเขตพื้นที่สูงอันเป็นเขตทุรกันดารต่างๆ นั้น ทรงพบ
ว่าการที่ชาวเขายังคงเร่ร่อนประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอยนี้
ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมาก เพราะทำให้พื้นที่ป่าและแหล่ง
ต้นน้ำลำธารลดลงมาก

สภาพพื้นที่ป่าในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนเริ่มดำเนินการ

สภาพพื้นที่ป่าในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบัน

พระราชดำริเบื้องต้นในระยะแรกนั้น จึงทรงมุ่งเน้นให้ร่วมกันฟื้นฟูป่าไม้ในบริเวณที่เสียหายให้กลับคืนสู่สภาพป่าสมบูรณ์ดังเดิม และคงสภาพการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอย่างถาวร

แต่การแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนาพื้นที่สูงนั้นมีไขว่ของฝ่ายนัก เพราะความแทรกซ้อนทางการเมืองทำให้มีอุปสรรคหลากหลาย ซับซ้อนและรุนแรง เกินกว่าที่บุคคลทั่วไปจะคาดถึง เริ่มตั้งแต่ปัญหาความมั่นคงของประเทศอันเกิดขึ้นจากการแตกแยกทางความคิด การเมือง ปัญหาชายแดน ปัญหาการอพยพโยกย้ายของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อันเนื่องจากภาวะสงครามของประเทศข้างเคียง ปัญหาการผลิตยาเสพติด และแหล่งค้าบริเวณพื้นที่สูงเหล่านั้นได้กลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารถูกทำลายลง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาต้นน้ำ

ด้วยสายพระเนตรอันยาวไกลเปี่ยมด้วยพระเมตตาอาทรต่อปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม อันได้แก่ ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาอย่างจริงจัง จะเห็นได้จากตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตามหน่วยพัฒนาต้นน้ำต่าง ๆ หลายแห่งเพื่อรับฟังปัญหาในการปฏิบัติงาน และพระราชทานคำแนะนำอันทรงคุณค่าหลายประการ โดยมีได้ทรงเห็นดินเหนียวเมื่อล้าพระวรกายแต่อย่างใด แม้เป็นที่รกร้างดงป่ามีดกก็มีได้ทรงย่อท้อ

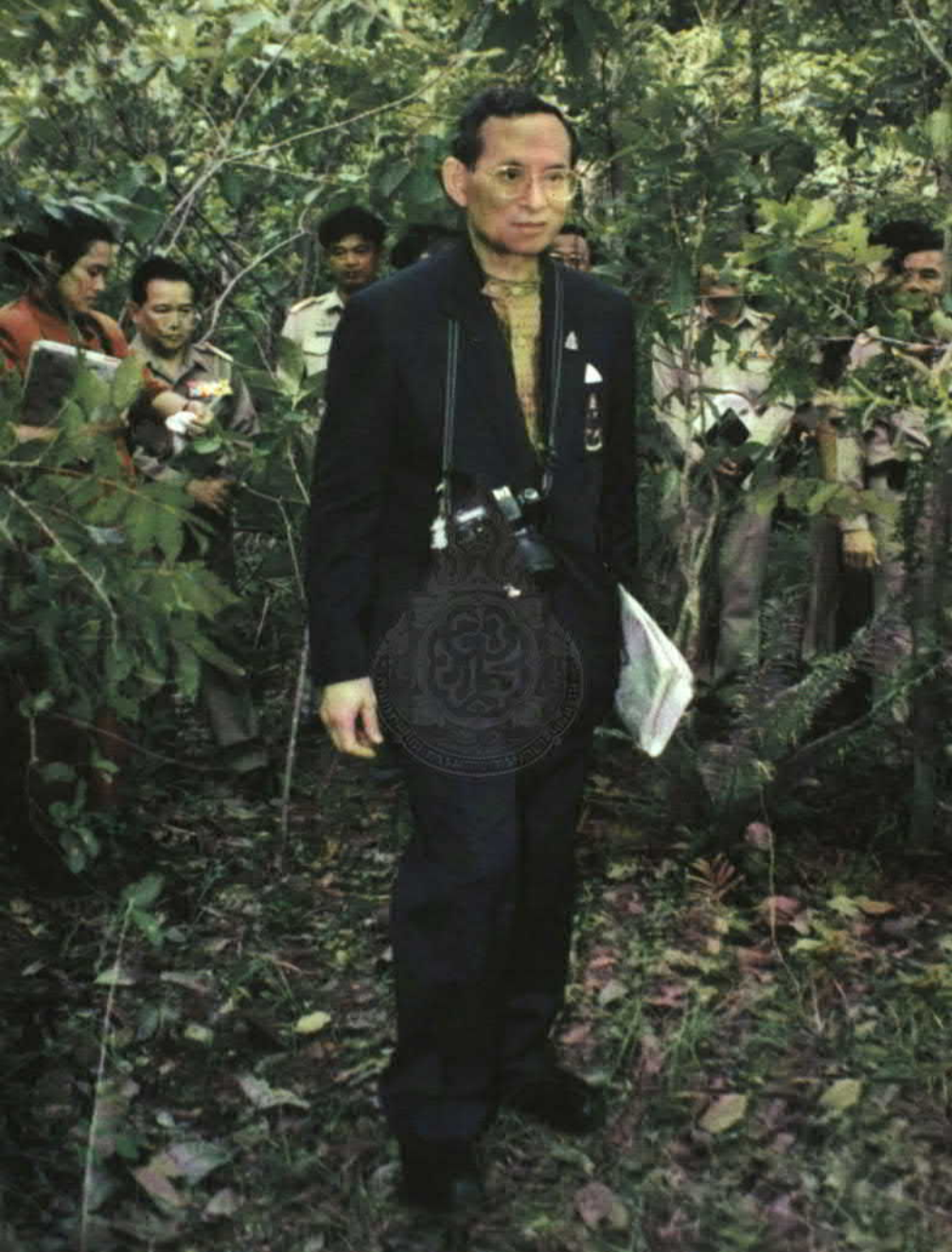

ป่าไม้ที่มีสภาพสมบูรณ์ ก่อให้เกิดต้นน้ำลำธาร

ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมหน่วยงานพัฒนาต้นน้ำห้วยจือ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นหน่วยงานแรกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชดำรัสเพื่อปลุกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักรักป่าไม้ ว่า

“เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรระมัดระวังไม่ลงมือในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลุกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

นับเป็นปรัชญาด้านสิ่งแวดล้อมอันทรงค่าที่พระราชทานให้ปวงชนชาวไทย โดยแท้

ป่าไม้ : ความห่วงใยของในหลวง เพื่อปวงประชา

“ในเส้นทางป่าไม้ก็อาจมีบางคนเข้าใจว่า ทำไม่จึงสนใจ และบางคนไม่เข้าใจว่า ทำไมจึงสนใจเรื่องชลประทาน หรือเรื่องป่าไม้ ถ้าได้มีอายุ ๑๐ ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้ว ตอนเรียนวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดิน แล้วให้เขียนว่าภูเขาต้องมีย่านป่าไม้ไม่อย่างนั้นมันฝนตกลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็ว ทำให้ให้ลูตามน้ำไป ทำความเสียหายดินหมดจากภูเขาเพราะให้ลูตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้เรื่องการอนุรักษ์ดิน และเป็นหลักของชลประทานที่ว่า ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เกิดสไลด์ลงตั้งแต่ต้นภูเขาจนหมดไป กระทั่งการที่จะมีตะกอนตกลงมาในเขื่อน มีตะกอนตกลงมาในแม่น้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วม นี่นะเรียนมาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแก่ คณะกรรมการสโมสรรไลออนส์สากล ภาค ๓๑๐ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแรงบันดาลใจในความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างป่า น้ำ ดิน ที่เอื้อประโยชน์ และมีผลกระทบต่อกันตั้งแต่เมื่อครั้งทรงพระเยาว์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของปัญหาป่าเสื่อมโทรม ซึ่งมีผลกระทบต่อนานาปัญหาอื่น ๆ ไม่เฉพาะแต่ปัญหาเรื่องดิน เรื่องน้ำเท่านั้น หากยังโยงไปถึงปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง คุณธรรม และระบบนิเวศ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทรงมีพระราชปณิธานให้คัดเลือกแม่ไม้ที่ดีไว้ราว ๒๕ เปอร์เซ็นต์ และทำการปลูกหรือบำรุงป่าเหล่านั้นให้มีปริมาณไม้เพิ่มมากขึ้น โดยให้มีการทำงานในลักษณะร่วมมือและประสานกันในการฟื้นฟูสภาพป่าและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

ร่วมกันปลูกป่าเพื่อคงสภาพป่าที่สมบูรณ์

กรมป่าไม้ได้ดำเนินการสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการที่จะเพิ่มพูนพันธุ์ไม้ในสวนรุกขชาติ จำนวน ๑๓ แห่ง คือ

๑. สวนรุกขชาติห้วยชมภู	จังหวัดแม่ฮ่องสอน
๒. สวนรุกขชาติห้วยแก้ว	จังหวัดเชียงใหม่
๓. สวนรุกขชาติซ้อแฮ	จังหวัดแพร่
๔. สวนรุกขชาติสกุโนทยาน	จังหวัดพิษณุโลก
๕. สวนรุกขชาติเมืองเก่า	จังหวัดสุโขทัย
๖. สวนรุกขชาติปูลูใหญ่	จังหวัดนครราชสีมา
๗. สวนรุกขชาติดอนเจดีย์	จังหวัดสุพรรณบุรี
๘. สวนรุกขชาติค่ายบางระจัน	จังหวัดสิงห์บุรี
๙. สวนรุกขชาติถ้ำจอมพล	จังหวัดราชบุรี
๑๐. สวนรุกขชาติห้วยยาง	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
๑๑. สวนรุกขชาติธารโบกขรณี	จังหวัดกระบี่
๑๒. สวนรุกขชาติหาดนพรัตน์ธารา	จังหวัดกระบี่
๑๓. สวนรุกขชาติรักษะวาริน	จังหวัดระนอง

พระราชปรารภนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระวิสัยทัศน์ก้าวไกลและลุ่มลึก ในอันที่จะอนุรักษ์และพิทักษ์รักษาป่าไม้ให้ยั่งยืนนานแสนนาน

พระราชดำริ...เผยแพร่วิทยาสู่ประชาชน

ในการเสด็จ เยี่ยมราษฎรแต่ละครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องเขียนแบบเรียน อุปกรณ์การศึกษารวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้แก่ครูผู้ทำงานในถิ่นทุรกันดาร บางพื้นที่ที่ไม่มีโรงเรียนก็จะพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างโรงเรียน เพราะเห็นว่าเมื่อชาวบ้านมีการศึกษา มีความรู้ ก็ย่อมเกิดความเข้าใจ เกิดสำนึกทางสังคม และสำนึกในทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นผลต่อเนื่องกันมา สมดังพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ โรงเรียนบ้านแม้วขุนช่างเคี่ยน จังหวัดเชียงใหม่ ว่า

“พยายามให้การศึกษานักเรียน ให้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการทำลายป่าไม้
ต้นน้ำลำธาร...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้กรมป่าไม้เผยแพร่วิทยาเกี่ยวกับการป้องกันรักษาป่าไม้ให้แก่ประชาชนเข้าใจอย่างแท้จริง การเผยแพร่ที่ได้จัดทำมาไม่จะเป็นการแสดงข้อมูลและสภาพป่าที่ถูกทำลายทางโทรทัศน์ การใช้คำขวัญ “ผู้ใดทำลายป่า ผู้นั้นเป็นศัตรูบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศไทย” ก็ยังไม่บังเกิดผล เพราะประชาชนส่วนมากยังไม่สามารถเข้าใจได้อย่างซาบซึ้ง จึงมีพระราชกระแสรับสั่งเปรียบเทียบการรักษาป่าไม้เสมือน “ต้นน้ำ ต้นชีวิต” เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม่ว่ามีผลต่อวิถีความเป็นอยู่ของผู้คนในประเทศอย่างไร

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการที่จะพัฒนาชนบทด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามลักษณะของปัญหาและสภาพทางภูมิศาสตร์ เพราะทรงเห็นว่า วิธีการพัฒนาชนบทในพื้นที่ต่าง ๆ นั้น ไม่อาจนำวิธีการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในภาคหนึ่งไปใช้กับอีกภาคหนึ่งได้ เนื่องจากสภาพแวดล้อมสภาพภูมิประเทศ สภาพทางการเมือง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละภาคมีความแตกต่างกัน จึงได้ทรงพระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า

น่าจะมีศูนย์รวมในการศึกษาและพัฒนา เพื่อเป็นสถานที่ทดลอง วิจัย และ แสวงหาแนวทาง วิธีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น และให้เป็นศูนย์เบ็ดเสร็จทางด้านบริการแก่ประชาชน

แนวพระราชดำริในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ว่า

“เป็นการสร้างการพัฒนาเบ็ดเสร็จ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างทุกด้าน ของวิถีชีวิตประชาชนที่จะหาเลี้ยงชีพในท้องถิ่นจะทำอย่างไร และจะได้เห็น วิทยาการแผนใหม่ จะสามารถทำอะไรได้วิธีการ จะทำมาหากินใหม่ ประสิทธิภาพ...”

“ด้านหนึ่งก็เป็นจุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ ก็เป็นสถานที่สำหรับ ค้นคว้าวิจัยในท้องถิ่น เพราะวางแผนที่จะทำโครงการศึกษา และ ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ กัน ก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน...”

“กรมกองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้าน ได้สามารถ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรองดองกัน ประสานกัน ตามธรรมชาติแต่ละฝ่าย ต้องมีมติของคณะ แต่ว่าเราจะมีงานคิดว่าเป็นคนพิเศษของตัวเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวมทุกสิ่งทั้งหมดของ เจ้าหน้าที่ทุกกรมกอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้าน งานการส่งเสริมการศึกษามาอยู่ด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชนซึ่งจะต้องใช้วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนที่มาอยู่หรือมากันในที่เดียวกันเหมือนกันซึ่งเป็น องค์ด้าน ก็หมายถึงว่าที่สหกรณ์ปลายทางคือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์ และต้นทุนของศูนย์เป็นเจ้าหน้าที่จะให้บริการ...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ขึ้น เพื่อเผยแพร่ความรู้และผลการศึกษาให้ประชาชนได้รับทราบ และเข้าใจในการนำไปเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ โดยกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ จำนวน ๖ ศูนย์ คือ

๑. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนวมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๒. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

๓. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทรา

๔. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๕. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๖. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทออันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

วัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้จัดขึ้นตามแนวพระราชดำริ มีแนวทางและวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เป็นศูนย์รวมของการศึกษา ค้นคว้า ทางด้านการพัฒนาในแขนงต่าง ๆ ในพื้นที่ชนบทของประเทศ

๒. เป็นสถานที่ทดลอง วิจัย แสวงหาวิธีการแก้ปัญหาและแนวทางการพัฒนา ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรในพื้นที่นั้น ๆ รวมทั้งขยายผลการทดลอง และผลการวิจัยให้กระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง โดยผ่านการสาธิต และการอบรมในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

๓. เป็นแหล่งในการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ทางด้านวิชาการ และการปฏิบัติระหว่างราษฎร เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนา และนักวิชาการ ซึ่งช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

การสาธิตเลี้ยงหอยตะไกร

การทดลองและสาธิตคัดเลือกใบหม่อน

ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ได้ดำเนินการเผยแพร่ความรู้และผลการศึกษาทดลองที่ประสบความสำเร็จแล้วให้ประชาชนได้รับทราบและนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการที่ง่าย เกษตรกรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมาก ตลอดจนสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือขอเข้ารับการอบรมในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน โดยมีการสาธิตไว้ในลักษณะของ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” ผลงานดังกล่าวจึงแสดงถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่ยิ่งใหญ่

“การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาเขา ในการนี้ เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ กรมชลประทานและฝ่ายเกษตร จะต้องร่วมกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่ที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง...”

ปลูกป่าทดแทน : พลิกฟื้นความสมบูรณ์ ให้แผ่นดิน

ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะในถิ่นที่ทุรกันดาร สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพบบ่อยอยู่เสมอคือป่าไม้อันเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ได้ถูกบุกรุกทำลายอย่างรวดเร็วเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะความรู้สึกรักคิดที่ชาวบ้านเมืองของเรานั้นเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ซึ่งหาได้ก็มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นค่านิยมที่อันตรายยิ่งนัก จนปัจจุบันนี้ประเทศไทยเรามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศ คือมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ ๔๐ ล้านไร่เท่านั้น

หากจะเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่ประเทศแล้วคนไทยจะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง ๕๔ ล้านไร่ หากใช้กล้าไม้ในการปลูกปีละ ๑๐๐ ล้านต้น ต้องใช้เวลากว่า ๒๐ ปี จึงจะสามารถเพิ่มป่าไม้ได้ครบตามเป้าหมายได้

แนวพระราชดำริการปลูกป่าทดแทน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริถึงแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้ โดยให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ถูกแผ้วถาง พื้นที่ป่าไม้ที่เสื่อมโทรม เพื่อให้ราษฎรได้ใช้ประโยชน์และเป็นการคืนธรรมชาติสู่แผ่นดินด้วยวิถีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติ ตลอดจนเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันปลูกป่าและดูแลรักษาป่าอย่างจริงจัง

ปลูกป่าทดแทนเมื่อมีการตัดไม้ไปใช้

วิธีการปลูกป่าทดแทน

วิธีการปลูกป่าทดแทนตามแนวพระราชดำรินั้น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่แก่แผ่นดินนี้ยิ่งเท่าที่ได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ คือ

๑. ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกแผ้วถาง และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
 ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ว่า

“การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรม หรือพื้นที่ดินน้ำฉ่ำธารที่ถูก
 บุกรุกแผ้วถางทางจนเป็นภูเขาหัวโล้นแล้ว สำหรับการปลูกป่าทดแทนนั้น
 ควรถือเป็นงานเร่งด่วน และน่าจะทดลองปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนว
 ร่องน้ำเสียก่อน เพื่อให้มีความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทดคืน และแผ่ขยายกว้าง
 ออกไปทั้งสองข้างร่องน้ำ อันจะทำให้ดินไม่่งอกงามขึ้น และจะมีอิน

ช่วยป้องกันไฟป่า ซึ่งจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ในปัดออกไปก็ให้
ปลูกต้นไม้ให้ทั่วถึงกันไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีก ต้นไม้
จะงอกงามดีตลอดทั้งพื้นที่—

ปลูกไม้โตเร็วคลุมร่องน้ำ

๒. ปลูกป่าตามไหล่เขา เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยพยายามเปลี่ยน
ราษฎรจากสภาพผู้บุกรุกทำลายป่า ให้กลายเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า
ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่โครงการหลวงพัฒนาต้นน้ำ เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๒๗ ว่า

“การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขานั้น จะต้องปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด
เพื่อให้ได้ประโยชน์อันประเสริฐ คือ ไม้ทั้งไม้เนื้อ ไม้สำหรับก่อสร้าง
และไม้สำหรับทำฟืน ซึ่งราษฎรจำเป็นต้องใช้ประจำ เมื่อตัดต้นไม้แล้วก็
ปลูกทดแทนเพื่อหมุนเวียนกันไป—”

๓. ปลุกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำ บนยอดเขา และเนินสูงชัน การปลุกป่าบนพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ได้พระราชทานพระราชดำริสในการพัฒนาต้นน้ำ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ว่า

“...การปลุกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำ บนยอดเขา และเนินสูงชันนี้เอง มีการปลุกป่าได้ปลูกไม้ยืนต้นและปลูกไม้พุ่ม ต้นไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ จำเป็นต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นนั้นจะช่วยให้สภาพภูมิอากาศมีความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการทำให้ฝนตกตามธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย...”

ปลุกป่าทดแทนเพื่อคืนสภาพป่าที่สมบูรณ์

การปลุกป่าทดแทนตามแนวพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เป็นที่ยอมรับของบรรดานักวิชาการด้านวนศาสตร์ยิ่งนัก ด้วยเป็นวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้นานาเชิงวนศาสตร์ชุมชน ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาป่าไม้ได้ครบวงจร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมั่นว่า ถ้ามีการรักษาสภาพป่าไม้ไว้ให้ดีแล้ว ท้องถิ่นจะมีน้ำไว้ใช้อยู่เสมอ ป่าไม้ในเมืองไทยจะฟื้นคืนสู่สภาพที่สมบูรณ์ ทำให้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน นับได้ว่าสิ่งมีชีวิตสีเขียวในป่าดงพงพีนี้ล้วนเกิดจากพระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์พระผู้เปรียบประดุจพระบิดาแห่งการอนุรักษ์ป่าไม้

ช่วยกันปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้

ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อความเขียวพิสุทธิ์ ของผืนป่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อการจัดการเรื่องน้ำเป็นอย่างยิ่ง เพราะน้ำเป็นปัจจัยหลักในความอยู่รอดของป่าไม้ ตลอดจนช่วยรักษาฟื้นฟูสภาพป่า และการปลูกป่า ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ณ บ้านหนองไผ่ จังหวัดสกลนคร ความว่า

“ควรสร้างแหล่งน้ำในลุ่มบนของโครงการ เพื่อเก็บน้ำไว้
ฝ่ายเพิ่มความชุ่มชื้น ภาณุฤๅ จะช่วยขยายความชุ่มชื้นให้แก่ลูกไปและ
จะช่วยให้ป่าไม่คุดๆ ดินสู่สภาพเดิม...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดวิธีการสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีการสร้างฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น หรือที่เรียกว่า Check Dam เพื่อประโยชน์ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น คือสิ่งก่อสร้างที่ขวางกั้นทางไหลของลำน้ำซึ่งปกติมักจะกั้นห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง และหากช่วงที่มีน้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลงและกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง นับเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีมากวิธีหนึ่ง

แนวพระราชดำริในการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น

พระราชดำรัสที่พระราชทานให้แก่เจ้าหน้าที่พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินอกภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศในด้านการพัฒนาดินน้ำ โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๒ ความว่า

“...ให้เล็งการดำเนินงานการสร้างฝายราคาประหยัดโดยใช้วัสดุราคาถูกและหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น แบบหินทิ้งคลุมด้วยตาข่าย ปิดกั้นร่องน้ำกับลำธารขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ เพื่อให้อกกับกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่กักเก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดิน ทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้างต่อไปสะสมรวมอยู่ก้นน้ำในท้องถิ่น พื้นที่ไม่ได้เร็ว และพื้นที่ไม่ทิ้งใบ เพื่อที่พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้มีสภาพเขียวชุ่มชื้นเป็นลำดับ...”

ประเภทของฝายชะลอความชุ่มชื้น

ประเภทของฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) มี ๒ ประเภท ดังพระราชดำรัสว่า

“...Check Dam มี ๒ อย่าง ชนิดหนึ่งสำหรับรักษาความชุ่มชื้น อีกอย่างสำหรับป้องกันมิให้ทรายลงไปในอ่างใหญ่...”

อาจกล่าวได้ว่าฝายชะลอความชุ่มชื้นประเภทแรกนั้นคือฝายต้นน้ำลำธาร หรือฝายชะลอความชุ่มชื้น สำหรับกักกระแสน้ำให้ไหลช้าลงและสามารถซึมลงได้ผิวดินเพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่บริเวณนั้น ส่วนประเภทที่สองนั้นเป็นฝายดักตะกอนดินและทรายมิให้ไหลลงสู่แหล่งน้ำเบื้องล่างนั่นเอง

ในการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นทั้ง ๒ แบบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวพระราชดำริเพิ่มเติมในรายละเอียดว่า

“...สำหรับ Check Dam ชนิดป้องกันมิให้ทรายลงไปในอ่างใหญ่ จะต้องทำให้ตื้นและลึก ถ้าน้ำขึ้นทรายก็จะข้ามไปลงอ่างใหญ่ได้ ถ้าเป็น Check Dam สำหรับรักษาความชุ่มชื้น ไม่จำเป็นต้องขุดลึก เพียงแต่กักน้ำให้ลงไปในดิน แต่แบบกักทรายนี้ จะต้องทำให้อีก และออกแบบอย่างใดไม่ให้มันมาอุดตันอ่างใหญ่...”

นอกจากนี้ยังได้พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น เพื่อสร้างระบบวงจรน้ำแก่ป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดว่า

“...ให้ดำเนินการสำรวจหาทำเลสร้างฝายต้นน้ำลำธารในระดับสูงที่ใกล้บริเวณยอดเขามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ลักษณะฝายดังกล่าวจำเป็นต้องออกแบบใหม่ เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ปริมาณมากพอสมควรเป็นเวลานานประมาณ ๒ เดือน การเก็บรักษาน้ำสำรองได้นานหลังจากฤดูฝนผ่านไปแล้ว จะทำให้มีปริมาณน้ำหล่อเลี้ยง และประดับประดาอยู่ทั่วไม้พุ่มที่แข็งแรงและโตเร็วทำให้ปลูกเสริมไม้ป่าแห้งแล้งอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยการถ่ายน้ำออกไปรอบ ๆ ทั่วผาย จนสามารถตั้งได้...”

รูปแบบของฝายชะลอความชุ่มชื้น

๑. แบบทอ้งถิ่นเบื่องต้น เป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น กิ่งไม้ หรือท่อนไม้ ขนานด้วยก้อนหินขนาดต่างๆ ในลำห้วย ซึ่งเป็นการก่อสร้างแบบง่าย ๆ ในบริเวณตอนบนของลำห้วยหรือร่องน้ำ โดยจะสามารถดักตะกอน ชะลอการไหลของน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นบริเวณรอบฝายได้เป็นอย่างดี สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยมาก หรืออาจไม่มีค่าใช้จ่ายเลยนอกจากแรงงานเท่านั้น

ฝายชาวบ้านหรือฝายแบบทอ้งถิ่น

๒. แบบเรียงด้วยหินก้อนข้างถาวร เป็นการก่อสร้างด้วยการเรียงหินเป็นผนังกันน้ำ ก่อสร้างบริเวณตอนกลางและตอนล่างของลำห้วย หรือร่องน้ำ จะสามารถดักตะกอนและเก็บกักน้ำในช่วงฤดูแล้งได้บางส่วน

๓. แบบคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นการก่อสร้างแบบถาวรส่วนมากจะดำเนินการในบริเวณตอนปลายของลำห้วยหรือร่องน้ำ ทำให้สามารถดักตะกอนและเก็บกักน้ำในฤดูแล้งได้ดี ค่าก่อสร้างแล้วแต่ขนาดของลำห้วย ซึ่งควรมีความกว้างไม่เกิน ๔ เมตร

ประโยชน์ของฝายชะลอความชุ่มชื้น

การจัดทำฝายชะลอความชุ่มชื้นมีประโยชน์หลายอย่าง เช่น

๑. ควบคุมและจัดสภาวะการไหลของน้ำให้สม่ำเสมอ
๒. ช่วยให้คุณภาพของน้ำดีขึ้น เพราะฝายจะทำหน้าที่ดักตะกอน และ กรองน้ำไว้แล้ว
๓. ช่วยลดการพังทลายของดินและลดความรุนแรงของกระแสน้ำใน ลำห้วย
๔. ช่วยกักเก็บตะกอนที่ไหลลงมากับน้ำในลำห้วยได้ดี
๕. เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้แก่พื้นที่ เพราะเมื่อความชุ่มชื้น เพิ่มขึ้น พืชพรรณก็จะเจริญเติบโต ความหนาแน่นของพันธุ์ไม้ก็ย่อมจะมี มากขึ้น
๖. สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้บางส่วน จึงทำให้เกิดเป็นที่อยู่อาศัยของ สัตว์น้ำ และใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจน นำไปใช้ในการเกษตรได้อีกด้วย

ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นเป็นเครื่องมือสร้างความชุ่มชื้นและเก็บน้ำไว้ให้กับพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีง่าย ๆ ประหยัด และได้ผลดี ตลอดจนลดการพังทลายของดิน ชะลอการไหลของน้ำ ลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ช่วยกักเก็บตะกอนและธาตุอาหารที่ปะปนมากับน้ำไม่ให้ลงในแหล่งน้ำ เป็นการยืดอายุแหล่งน้ำไม่ให้ตื้นเขิน บรรเทาปัญหาน้ำท่วมในที่ลุ่ม เตรียมความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่และทำให้ต้นไม้เจริญงอกงาม สามารถเก็บความชุ่มชื้นและน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นผลดีและเป็นประโยชน์ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการเกษตรกรรมของราษฎรในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นเป็นพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ โดยการใช้ทรัพยากรที่เอื้ออำนวยสัมพันธ์ซึ่งกันและกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ป่าไม้ที่สมบูรณ์ด้วยวิธีป่าเบญก ช่วยลดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้

สร้าง “ป่าเปียก” แนวป้องกันไฟป่า

พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เกี่ยวกับการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินการมากมายหลายโครงการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดประโยชน์ใหญ่หลวงต่อการพัฒนาประเทศ และส่งเสริมการอยู่ดีกินดีของปวงราษฎร เช่น การปลูกสร้างสวนป่า การส่งเสริม การอนุรักษ์และพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งแหล่งต้นน้ำลำธารและป่าไม้ เป็นต้น

แนวพระราชดำริป่าเปียก

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินอกภูมิภาคต่าง ๆ ในการป้องกันรักษาป่า เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ความว่า

“...การที่จะมีต้นน้ำลำธารให้ใช้กันได้นั้น สัตว์ป่าอยู่กับการรักษาป่า และปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ ...จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่าการที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยไม่รู้ไม่ถั่งการณ...”

ระบบป่าเปียกเป็นหลักการปลูกฟื้นฟูป่าแบบง่าย ๆ ตามพระราชดำรินี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยดำเนินการสร้างฝายเล็ก ๆ กันลำห้วยที่ไหลผ่านพื้นที่ป่าเพื่อกักเก็บน้ำไว้ จากนั้นใช้จอบขุดเจาะพื้นดินให้เป็นร่องคูน้ำเข้าไปในป่า ในลักษณะที่เรียกว่า **เหมืองไส้ไก่** หรือ **เหมืองแม่ว** เป็นการชักน้ำจากฝายให้ไหลเข้ามาในป่าตามร่องเหมืองแม่ว เพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ผืนป่าเมื่อดินในป่าขึ้น ใบไม้ที่ตกลงมาขึ้น ไฟป่าที่ไหม้ก็จะหยุดลงเมื่อพบความชื้น ความชื้นจึงไม่เพียงแต่หยุดไฟป่าได้ แต่ยังช่วยทำให้ป่าฟื้นฟูสภาพขึ้นได้อีกด้วย

เหมืองแม่วัว

พระราชดำริป่าเปียกที่มุ่งเน้นการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม และสร้างแนวป้องกันไฟป่านั้น เป็นมรรควิธีที่ทรงคิดค้นขึ้นจากหลักการที่แสนง่าย แต่ได้ประโยชน์มหาศาล กล่าวคือ ยามที่เกิดไฟไหม้ป่าขึ้นมาครั้งใด ผู้คนส่วนใหญ่มักคำนึงถึงการแก้ไขปัญหามือเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นเท่านั้น ด้วยการระดมสรรพกำลังกันดับไฟป่าให้มอดดับลงอย่างรวดเร็ว แต่แนวทางในการวางระบบป้องกันมิให้ไฟไหม้ในระยะยาวนั้นยังดูเลือนลาง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานพระราชดำริให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอ

ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ทำการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำ ความว่า

“...การรูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมและแผนพรให้ราษฎรนำไปปฏิบัติต่อไป โดยพยายามให้ประโยชน์จากน้ำไหลมาออกนอกเขาสู่พื้นที่ตอนล่างให้ได้ประโยชน์สูงสุด โดยการสร้างฝายต้นน้ำ (Check Dam) และทำคันกั้นน้ำบางปลา เพื่อรักษาและชะลอความขุ่นองตื้นในฤดูแล้งต้นน้ำจะนำประโยชน์มาใช้ในการปลูกป่า และเป็นแนวป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) ด้วย น้ำที่ไหลผ่านมาบ่อลงล่างก็จะเก็บน้ำเพื่อประโยชน์ไปใช้สนับสนุนกิจกรรมการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และการประมง...”

ระบบป้องกันไฟป่าเปียกในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการสร้างป่าเปียก

การสร้างป่าเปียกสามารถสร้างได้หลายวิธี เช่น

วิธีแรก การหาวิธีการทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้แนวคลองส่งน้ำ และพืชชนิดต่าง ๆ ปลูกตามแนวคลอง

วิธีที่สอง สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำจากชลประทานและน้ำฝน

วิธีที่สาม โดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำ เพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้น และแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้างร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

วิธีที่สี่ โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น เพื่อปิดกั้นร่องน้ำ หรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ ใช้เก็บกักน้ำ และตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่เก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดิน ทำให้เกิดความชุ่มชื้นในดินและเป็นแนวป้องกันไฟป่าแบบเปียก

วิธีที่ห้า โดยการสูบน้ำขึ้นไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วปล่อยน้ำลงมาทีละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมไปในดิน เพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป ภูเขาป่า ให้กลายเป็น ป่าเปียก ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่า และใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ได้อีกด้วย

วิธีที่หก ปลุกต้นกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่าประมาณ ๒ เมตร หากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชชนิดอื่น ทำให้ลดการสูญเสียน้ำลงไปได้มาก

แนวพระราชดำริป่าเปียกจึงนับเป็นทฤษฎีการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่พุ่มสภาพป่าไม้ไทย โดยการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดไฟป่าได้ยาก พระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแนวทางปฏิบัติดังกล่าวนี้ เป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่ไม่สามารถทำได้ง่ายและได้ผลดียิ่ง ตลอดจนทำให้ป่าไม้ของประเทศเขียวขจีจนเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งในทุกพื้นที่ที่ได้ดำเนินการตามรอยพระยุคลบาท นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณยิ่งแก่คนไทย

สร้างภูเขาป่า : เพื่อประชาชนสมบูรณ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการบุกรุกทำลายป่าไม้เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกิน หรือจากการลักลอบตัดไม้ เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมและเผาถ่าน ตลอดจนการเร่งรัดดำเนินงานโครงการ เช่น การสร้างสาธารณูปโภค ตัดถนนหนทาง สร้างอ่างเก็บน้ำ จึงจำเป็นต้องมีการตัดต้นไม้โดยมิได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้แหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศไทยเสื่อมโทรมลง ไม่สามารถยังประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์เหมือนในอดีต ส่งผลกระทบต่อเนื่องแก่ระบบนิเวศ และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

แนวพระราชดำริสร้างภูเขาป่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะให้ทำการศึกษาทดลองเพื่อหารูปแบบในการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ที่เสื่อมโทรมให้มีความสมบูรณ์ ด้วยพระราชวิจรรณญาณที่ก่อปรด้วยพระปรีชาสามารถที่ลุ่มลึกและกว้างไกล จึงพระราชทานพระราชดำริ “ภูเขาป่า” ซึ่งเป็นทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้โดยใช้ความรู้เบื้องต้นทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นหลักการในการดำเนินการ ๒ ประการ คือ

ประการแรก หากมีน้ำใกล้เคียงบริเวณนั้น ได้พระราชทานพระราชดำริสกับข้าราชการที่เกี่ยวข้องว่า

“ควรสร้างแหล่งน้ำ เพื่อพิจารณาสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำลำธาร ทั้งนี้เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวางอันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่าในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ขึ้น บริเวณดังกล่าวจะได้กลายเป็น “ภูเขาป่า” ในอนาคต ซึ่งหมายความว่าต้นไม้จำนวนมากซึ่งปลูกคลุมผิวดินในอัตราหนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศแต่ละแห่ง ต้นไม้เหล่านี้จะมีผลช่วยรักษาระดับความชุ่มชื้นใน

ธรรมชาติให้อยู่ในภพเท่าที่พอเหมาะ ไม่แห้งแล้งเกินไป และยังช่วยปิดผิวดินชั้นผิวไม่ให้ถูกน้ำชะพาเอาสิ่งมาyingหนีตัวรากอีกด้วย...”

ผาขนาดเล็กที่ช่วยกระจายความชุ่มชื้นออกไปเป็นบริเวณกว้าง

ประการที่สอง หากไม่มีแหล่งน้ำในพื้นที่ เพื่อฟื้นฟูป่าในบริเวณภูเขาเสื่อมโทรม ได้พระราชทานพระราชดำริกับข้าราชการกรมชลประทานที่เฝ้าฯ อยู่ในขณะนั้นว่า

“...ให้พิจารณาสร้างฝั้วน้ำไปยังจุดที่สูงที่สุดเท่าที่จะดำเนินการได้ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถระบายน้ำออกไปหล่อเลี้ยงกล้าไม้ต้นที่ปลูกทดแทนไว้บนภูเขาได้ตลอดฤดู โดยเฉพาะให้ขุดลอกฝั้วน้ำซึ่งกล้าไม้ได้ตราสัญลักษณ์คั่นข้างสูงเมื่อกล้าไม้เจริญเติบโตพอสมควรจนสามารถทนทานต่อฤดูภาวะแห้งแล้งได้แล้ว ในขนาดที่เขาในบริเวณดังกล่าวก็จะคืนสภาพเดิม เป็นภูเขาป่าที่จะมีความชุ่มชื้นพอสมควร ตลอดระยะเวลาที่ฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมในเขื่อนลำน้ำไม่ให้เกิดภัยแล้งเป็นอันตราย...”

ภูเขาป่าตามแนวพระราชดำริ

ซึ่งต่อมาได้มีพระราชทานพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า

“...จะต้องพยายามสูบน้ำขึ้นทีละชั้นจนถึงระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยพิจารณาให้เครื่องสูบน้ำพลังงานธรรมชาติ เช่น พลังงานแสงอาทิตย์กับพลังงานลม ซึ่งมีใช้งานอยู่แล้ว ทั้งนี้จะได้ไม่สิ้นเปลืองเชื้อเพลิง เมื่อน้ำขึ้นไปถึง ณ ระดับสูงสุดได้แล้ว จะสามารถปล่อยน้ำให้ค่อย ๆ ไหลซึมลงมา เพื่อช่วยเร่งรัดการปลูกป่าไม้ทั้งพันธุ์ไม้บ้องก้นกับไม้โตเร็ว นอกจากนี้ยังจะแปรสภาพโครงการภูเขาป่าให้เป็นป่าเปียก ซึ่งสามารถกักเก็บน้ำไว้ได้อีกด้วย...”

ภูเขาป่าที่เขียวชอุ่มเกิดจากแนวพระราชดำรินี้ สามารถพบเห็นและเข้าศึกษาวิธีการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ได้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเฉพาะที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี จะทำให้พบว่าหากได้มีการร่วมกันสนองพระราชดำริในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของประเทศแล้ว ประเทศไทยจะคืนผืนป่าสู่ความพิสุทธิ์เขียวขจีดังที่เคยมีในอดีตกาล

ปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง

ด้วยพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในด้านการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ทรงแนะนำการปลูกป่าในเชิงผสมผสาน ทั้งด้านการเกษตร วนศาสตร์และเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมวิธีในการปลูกป่าแบบเบ็ดเสร็จเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และมากที่สุด

พระราชดำรัสปลูกป่า ๓ อย่าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าร่วมสัมมนา เรื่อง การประยุกต์เทคโนโลยีการถ่ายภาพทางอากาศและดาวเทียม ในการวางแผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำทางเหนือของประเทศไทย ณ โรงแรมริศคำ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ความว่า

“ป่าไม้ที่จะปลูกนั้นสมควรที่จะปลูกแบบป่าสำหรับได้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับได้เนื้อหนึ่ง ป่าสำหรับให้เป็นพื้นที่อย่างหนึ่ง อันนั้นแยกออกไปเป็นกว้าง ๆ ใหญ่ ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ ในลักษณะที่โครงการป่าไม้รัฐกิจจะไม่ใช้ป่าไม้ จะเป็นสวนมากกว่าเป็นป่าไม้ แต่ว่าในความหมายของการช่วย เพื่อต้นน้ำลำธารนั้น ป่าไม้เหล่านี้จะเป็นสวนผลไม้ก็ได้ หรือเป็นสวนไม้พุ่มก็ได้ มันแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือเป็นต้นน้ำและทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับเป็นผลทั้งมาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้...”

การปลูกป่า ๓ อย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชาธิบายถึงประโยชน์ในการปลูกป่าตามแนวพระราชดำริว่า

“การปลูกป่า ๓ อย่าง แต่ใช้ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งได้แก่
ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้พืชนั้น สามารถใช้ประโยชน์ได้ถึง ๔ อย่าง
คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถใช้ประโยชน์
อันที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือสามารถฟักอนุรักษดินและต้นน้ำอาหาร
ด้วย...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานถึงแนวทางในการปลูกป่า
๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง โดยการปลูกพันธุ์ไม้ตามประโยชน์ที่นำ
ไปใช้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ไม้ที่นำไปเป็นเชื้อเพลิง ได้แก่ กระดินยักษ์ กระดินเทพา
ที่เรียกกันว่า ไม้พิน เพื่อไว้ใช้สอยในบริเวณหมู่บ้าน
๒. ไม้ที่ใช้เป็นอาหารได้ ได้แก่ แค ขี้เหล็ก สะเดา มะม่วงป่า
ที่เรียกกันว่า ไม้ผล เพื่อให้ราษฎรใช้เป็นอาหารสำหรับบริโภค
๓. ไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ สัก มะค่า ยางนา ที่เรียกกันว่า ไม้ใช้สอย
เป็นไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างซึ่งอาจใช้หมดไป จึงควรปลูกไว้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

ปลูกไม้ ๓ อย่าง คือ ไม้พิน (กระถินเทพา) ไม้ผล (มะพร้าว) ไม้ใช้สอย (ยางนา)
เพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ปรัชญาหรือแนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านการปลูกป่าไม่ใช่ปลูกเพียงแต่ขึ้นมาเป็นต้นไม้เท่านั้น แต่การปลูกป่าจะต้องให้ประชาชนได้รับประโยชน์ แนวพระราชดำริปลูกป่า ๓ อย่างนั้น แสดงให้เห็นว่าทรงเข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนชนบทที่ต้องการอะไรบ้าง กล่าวคือ หนึ่งจะต้องมีบ้าน ซึ่งจำเป็นต้องใช้ไม้สร้างบ้าน สองจะต้องเก็บเกี่ยวผลสำหรับกินและเอาไปขาย จึงต้องปลูกไม้ผล สามชาวบ้านจะต้องทำการหุงต้ม ซึ่งต้องใช้ไม้เชื้อเพลิง จึงจำเป็นต้องปลูกไม้พิน ดังนั้น จึงควรปลูกป่าเพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของราษฎร และต้องให้คนอยู่ด้วยกันกับป่าได้ โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน แต่สามารถแสวงหาประโยชน์กันได้โดยไม่รู้จบ

ในขณะนี้ได้มีหน่วยงานที่ดำเนินการสนองพระราชดำริในการปลูกป่า โดยอาศัยแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปลูกป่า ๓ อย่าง อาทิ กรมป่าไม้ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกแห่ง โดยได้มีการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วเป็นสวนป่า เช่น ชีเหล็ก ประดู่ แด กระถินยักษ์ และสะเดา เป็นต้น

ป่าชายเลนเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ป่าชายเลน : ป่าเชื่อมโยงระหว่างแผ่นดิน และผืนน้ำทะเล

ความสดชื่นด้วยอากาศบริสุทธิ์และความงามของลวดลายคลื่นลมเหนือน่านน้ำสีคราม โดยมีแผ่นฟ้าสีสวยใสเป็นฉากประดับเบื้องหลังของชายฝั่งทะเลดูจะเป็นเสน่ห์เย้ายวนใจให้มวลมนุษย์ทั้งหลายในโลกต่างพากันถวิลหาที่จะใช้เวลาเสี้ยวหนึ่งของชีวิตสัมผัสทะเล เพื่อจรุงชีวิตให้เบิกบานอยู่เสมอ

เพราะสิ่งเหล่านี้บ่งบอกว่าชีวิตของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาตินั้น มีอาจแบ่งแยกกันได้โดยเด็ดขาด แต่กลับผสมผสานสรรพลังในการดำรงชีวิตร่วมกันไว้อย่างแนบแน่น เจกเช่นเดียวกับชายฝั่งทะเลที่ยืนหยัดต้านสູฟ้าทักคลื่นลมนี้ โดยมี ป่าชายเลน ซึ่งมีพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่ท้าทายเชิญชวนให้ผู้คนที่มีโอกาสน้อยนิดจะได้ค้นพบป่าประเภทนี้

ต้นแสม

ต้นโกงกาง

ป่าชายเลน (Mangrove Forest) มีชื่อเรียกหลายอย่างว่า ป่าโกงกาง หรือป่าชายเลนน้ำเค็ม หรือป่าเลน ป่าชายเลน คือ ระบบนิเวศที่ประกอบด้วย พืชพรรณนานาชนิดและสัตว์น้ำนานาพันธุ์ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อม ที่เป็นดินเลนน้ำกร่อย และมีน้ำทะเลท่วมถึงสม่ำเสมอ จะพบป่าชายเลนอยู่ทั่วไป ตามบริเวณชายฝั่งทะเลและปากแม่น้ำที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเล ดังนั้น ป่าชายเลน จึงแพร่กระจายอยู่เฉพาะบริเวณภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกของ ประเทศไทย พื้นดินเป็นดินเลนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสารอาหาร มีน้ำขึ้นน้ำลงอย่าง เด่นชัดในแต่ละวัน เนื่องจากป่าชายเลนมีลักษณะเป็นป่าไม่ผลัดใบ (Evergreen Forest) และมีปัจจัยต่าง ๆ ที่แตกต่างจากการเกิดและการดำรงอยู่ของป่าไม้ชนิด อื่น ๆ พืชที่เป็นองค์ประกอบของป่าชายเลนจึงต้องมีการปรับตัวและวิวัฒนาการให้ เหมาะสมในลักษณะต่างๆ เช่น การพัฒนารากเป็นรากค้ำยันและรากหายใจ ซึ่งแตกต่างกันตามแต่นชนิดของต้นไม้ นั่น ทำให้ป่าชนิดนี้มีรูปปลักษณ์ชวนพิศวง ยิ่งนัก

รากค้ำยัน

รากหายใจ

นอกจากนี้ป่าชายเลนยังเป็นแหล่งอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัย อีกทั้งเป็น แหล่งอนุบาลของสัตว์น้ำหลายชนิด ทั้งสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ จำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ ครึ่งบกครึ่งน้ำ

ปูก้ามดาบ

นกตีนเทียน

ตลอดแนวชายฝั่งทะเลไทยยาวประมาณ ๒,๖๐๐ กิโลเมตร มีส่วนที่เป็นป่าชายเลนอยู่เพียงประมาณร้อยละ ๓๖ ของความยาวชายฝั่งเท่านั้น ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนอยู่ประมาณ ๑,๖๗๙,๓๓๕ ไร่

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ป่าชายเลนมีสภาพเสื่อมโทรมและมีพื้นที่ลดลงนั้นเกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้มีความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น มีการตื่นตัวในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง มีการบุกรุกและเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนเพื่อทำเป็นนาเกลือ นาเกลือ และแหล่งอุตสาหกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ป่าชายเลนยังถูกทำลายด้วยเหตุอื่นอีก เช่น การทำเหมืองแร่ การทำเกษตรกรรมบางประเภท การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสร้างท่าเทียบเรือ การสร้างถนน และพาดสายไฟฟ้า รวมทั้งการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ

สภาพป่าชายเลนที่ถูกทำลายนำมาทำถนนและนาเกลือ

เหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้จำนวนป่าชายเลนลดลง เนื่องจากป่าชายเลนเปรียบเสมือนกับ “บ้านของสัตว์น้ำ” เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งขยายพันธุ์ของบรรดากุ้งหอยปูปลาทั้งหลาย ป่าชายเลนจึงเป็นดัง “อู่ข้าวอู่น้ำของพลเมืองไทย” ที่มีความสำคัญยิ่ง อีกทั้งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านการป่าไม้ ประมง และสิ่งแวดล้อม เพราะป่าชายเลนนอกจากจะเป็นแนวป้องกันคลื่นลม เป็นฉากกำบังภัยธรรมชาติ ป้องกันลมพายุมรสุมแล้ว ยังช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ มีการค้นพบว่ารากต้นไม้ในป่าชายเลนทำหน้าที่เป็นตะแกรงธรรมชาติกลั่นกรองน้ำเสียจากสิ่งปฏิกูลให้น้ำทะเลสะอาดขึ้น ตลอดจนช่วยเพิ่มพื้นดินบริเวณชายฝั่งทะเล ให้งอกขยายออกไปในทะเลเป็นจำนวนมากอีกด้วย

แนวพระราชดำริปลูกป่าชายเลน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นในป่าชายเลนนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริแก่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายโมษิต ปิ่นเปี่ยมวัชรวิทย์) ในการหว่านข้าวที่บริเวณนาทคลองโนสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต หลังจากพระราชพิธีแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ความว่า

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศไทยเรากำลังถูกบุกรุก และถูกทำลายลงไป โดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ของคน จึงควรหาทางป้องกันอนุรักษ์ และขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะดินโกงกางเป็นไม้ชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในทางเติบโตได้ จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทานและกรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์โกงกาง และปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

อนุรักษปาชาเลนด้วย
การขยายพันธุ์ไม้โกงกาง

การอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ได้มีการดำเนินงานปลูกป่าชายเลนและจัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่เสริมสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนให้เข้าใจถึงสภาพแวดล้อมของบริเวณที่ชุมชนอาศัยอยู่ เป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการด้านป่าชายเลน และร่วมคิดหาแนวทางส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การร่วมกันปลูกและรักษาป่าชายเลนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่ประสานงานทั้งภาครัฐและเอกชน คือ มูลนิธิโททาล (Total Foundation) สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ดำเนินการปลูกป่าชายเลนภายใต้โครงการย่อย ๓ โครงการ คือ

๑. โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
๒. โครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
๓. โครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูป่าชายเลน อำเภอนongจิก จังหวัดปัตตานี

ในวันนี้ป่าชายเลนหลายแห่งของประเทศไทยจึงฟื้นคืนปริมาณน้ำทะเลริมฝั่งมหาสมุทรไทย และมีลักษณะที่คืนสู่ธรรมชาติอันสมบูรณ์ดังเดิม ด้วยทฤษฎีการพัฒนาป่าชายเลนอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไทยนักพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมพระองค์นี้อย่างแท้จริง

อนุรักษ์และพัฒนาป่าพรุ : คืนความสมบูรณ์ ให้แผ่นดินทักษิณ

ในความลึกกลับซับซ้อนของป่าดงดิบ ป่าประเภทที่เป็นป่าไม่ผลัดใบประเภทหนึ่งซึ่งเหลืออยู่เพียงไม่มากนักในภาคใต้ของประเทศไทย ป่าชนิดนี้ที่เรียกกันว่า **ป่าพรุ** (Swamp Forest) ป่าพรุเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อความอยู่ดีกินดีของราษฎรรอบพื้นที่ป่าพรุ อีกทั้งยังเป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติที่ชะลอการไหลบ่าของน้ำจากเทือกเขาต่าง ๆ ก่อนระบายลงสู่ทะเล ป่าชนิดนี้มีพื้นดินทับถมไปด้วยอินทรีย์วัตถุหนาและยากลำบากต่อการที่ผู้คนทั่วไปจะหาโอกาสเดินทางเข้าไปชมได้ยากมาก เนื่องจากเป็นป่าดงดิบที่มีน้ำท่วมขังอยู่ตลอดทั้งปีทั่วทั้งบริเวณ การเดินทางเข้าไปในป่านี้จึงต้องเผชิญภัยอุปสรรคนานัปการ ป่าพรุเกิดโดยธรรมชาติสร้างขึ้นจากการที่คลื่นลมทะเลพัดดินทรายชายฝั่งปิดกันจนกลายเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ ชากพืชที่ทับถมกันในน้ำแ่งนี้มีผลทำปฏิกิริยาให้เกิดน้ำและดินเปรี้ยวตามลำดับ พันธุ์ไม้ในป่าพรุจึงต้องมีการปรับตัวและวิวัฒนาการให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ตามธรรมชาติอันยากลำบากเช่นนี้ จึงกลายเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของพันธุ์ไม้ในป่าพรุที่ต้องพัฒนาระบบรากชนิดพิเศษแตกต่างจากระบบรากของพืชในป่าประเภทอื่น ๆ เช่น รากค้ำยัน และรากหายใจ เป็นต้น

รากค้ำยัน

รากหายใจ

รากเหล่านี้มีรูปทรงแปลกประหลาด ทั้งสวยงาม ชวนพิศวง และน่าสะพรึงกลัว ในโอกาสเดียวกันป่าพรุก็เป็นป่าที่ซ่อนเร้นปิดบังโลกภายนอก และปล่อยให้ผู้คนจินตนาการด้วยความคลางแคลงใจและฉงนสนเท่ห์อย่างมิรู้คลาย

ประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าพรุรวมทั้งสิ้นประมาณ ๔ ล้านไร่ ป่าพรุที่มีขนาดใหญ่ที่สุดอยู่ที่จังหวัดนราธิวาส มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ กระจายอยู่ในแนวเหนือ ใต้ ตะวันออกของพื้นที่จังหวัด มีเนื้อที่ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ไร่ ประกอบด้วยพรุขนาดใหญ่ ๓ แห่ง คือ พรุโต๊ะแดง พรุบาเจาะ และพรุกาบแดง

สภาพพื้นที่ป่าพรุในจังหวัดนราธิวาสอาจแบ่งลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. ป่าพรุที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ จำนวน ๖๐,๕๒๕ ไร่
๒. ป่าพรุเสื่อมโทรม จำนวน ๓๓,๕๒๕ ไร่
๓. ป่าเสม็ดขาว จำนวน ๔๑,๒๕๐ ไร่
๔. หุบหญ้า จำนวน ๖๑,๓๕๐ ไร่
๕. พื้นที่กสิกรรม จำนวน ๒๗,๒๗๕ ไร่
๖. พื้นที่อื่น ๆ (หมู่บ้านป่าละเมาะและแม่น้ำ) จำนวน ๑๖,๐๗๕ ไร่

องค์ประกอบของป่าพรุ

ป่าพรุประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ คือ ดิน น้ำ อากาศ พืช และสัตว์

๑. ดิน ดินในป่าพรุเกิดจากการสะสมของซากพืชและอินทรีย์วัตถุ เช่น เศษไม้และใบไม้เป็นเวลานาน ทับถมกันจนเป็นชั้นหนา ส่วนใหญ่จะจมอยู่ใต้ผิวน้ำจึงสลายตัวได้อย่างเชื่องช้า เรียกดินชนิดนี้ว่า ดินอินทรีย์ (Organic Soil) ลักษณะของดินอินทรีย์จะมีสีน้ำตาล น้ำหนักเบาและอุ้มน้ำได้ดี มีความหนาอย่างน้อยตั้งแต่ ๐.๕ ถึง ๕.๐ เมตร ส่วนดินชั้นล่างเป็นดินเลนทะเลที่มีสารประกอบกำมะถัน (Pyrite)

ดินเลนทะเล

๒. น้ำ น้ำในป่าพรุมีลักษณะทางกายสมบัติและเคมีสมบัติแตกต่างไปจากน้ำจืดในแหล่งน้ำอื่นมาก เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของป่าพรุเป็นที่ลุ่มต่ำใกล้ชายฝั่งทะเล มีปริมาณน้ำฝนมาก จึงทำให้ป่าพรุมีน้ำท่วมขังตลอดปีและการไหลเวียนของน้ำเป็นไปในลักษณะไหลอย่างช้า ๆ

สภาพน้ำในป่าพรุ

๓. **อากาศ** ในป่าพรุธรรมชาติจะมีอากาศที่บริสุทธิ์และมีความร่มเย็นมากกว่าป่าพรุที่เสื่อมโทรม หรือป่าพรุในที่โล่งแจ้ง เนื่องจากป่าพรุที่สมบูรณ์มีพืชพรรณหลากหลายชนิดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ทำให้แสงแดดส่องลงสู่พื้นพรุได้น้อย แสงแดดจะถูกดูดซับโดยใบไม้โดยกระบวนการสังเคราะห์แสงของพืช เมื่อสิ้นสุดกระบวนการแล้วจะได้ก๊าซออกซิเจนอันเป็นอากาศที่บริสุทธิ์และจำเป็นแก่สิ่งมีชีวิต

๔. **พืช** ป่าพรุเป็นสังคมพืชที่มีความสลับซับซ้อนมาก พันธุ์ไม้ในป่าพรุมีไม่น้อยกว่า ๔๗๐ ชนิด ซึ่งประกอบด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย และพืชล้มลุก ตลอดจนพืชชั้นต่ำอื่น ๆ เช่น ผักกูด มอส โลเคิน และเห็ดรา พืชในป่าพรุมีประโยชน์ในด้านการนำมาใช้เป็นอาหาร เป็นพืชสมุนไพร และเป็นพืชที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ

ต้นตีนเป็ดพรุ

๕. สัตว์ เนื่องจากพื้นที่พรุเป็นที่ลุ่มน้ำขัง ดินเป็นหล่มเลน สัตว์ในป่าพรุ จึงมักเป็นสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น กบ เขียด งู ลิงแสม กระรอก นก ปลา เป็นต้น

กบบัว

กระรอก

ลิงแสม

นกอีโผาคอดำ

ปัจจุบันป่าพรุถูกบุกรุกและทำลายลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจาก

ประการแรก ความต้องการที่ดินของราษฎรส่วนใหญ่เพื่อนำไปใช้ในการเกษตรมีมากขึ้น จึงเข้าบุกรุกป่าพรุและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าพรุอย่างไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ประการที่สอง เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น พายุพัดโค่นต้นไม้ควาใดก็จะดึงต้นไม้ใกล้เคียงล้มระเนระนาดไปด้วย เนื่องจากการประสาทรากเป็นร่างแหเกี่ยวพันกันทั่วทั้งพรุ

ประการที่สาม ราษฎรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าพรุ จึงมีการบุกรุกเข้าแผ้วถางและเผาป่า ในฤดูแล้งน้ำลดทำให้เกิดไฟป่าลุกลามขึ้น ซึ่งเป็นการทำให้ความสมดุลทางด้านนิเวศวิทยาของป่าพรุสูญเสียไป

สภาพป่าพรุที่ถูกเผาทำลาย

แนวพระราชดำริในการพัฒนาป่าพรุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนราธิวาส ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรและทอดพระเนตรพื้นที่ในจังหวัดนราธิวาส ทรงพบว่าราษฎรประสบปัญหาไม่สามารถทำการเกษตรได้ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังตลอดปี เมื่อมีการระบายน้ำออกจากพื้นที่พรุ อากาศก็จะไปทำปฏิกิริยาในดิน ทำให้ดินมีลักษณะเป็นดินเปรี้ยว

มีสภาพความเป็นกรดจัด ราษฎรไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ จึงพระราชทานพระราชดำริแก่ม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์ องคมนตรี และ นายชิต นิลพานิช ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น ว่า

“...ศูนย์ศึกษาการพัฒนาในการศึกษาวิจัยด้านพรุ และให้หน่วยอนุรักษ์
ของโครงการไปเป็นแบบอย่างในการพัฒนาพื้นที่พรุอื่น ๆ ต่อไป...”

เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๕ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงเกิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือเหล่าพสกนิกรให้คลายความเดือดร้อนและสร้างความร่มเย็นทั่วทั้งแผ่นดินไทย ตั้งอยู่ระหว่างบ้านพิกุลทองและบ้านโคกสยา ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส เนื้อที่ทั้งหมด ๑,๗๔๐ ไร่ มีวัตถุประสงค์และงานหลัก ได้แก่

๑. ศึกษาและพัฒนาดินอินทรีย์และดินเปรี้ยวจัด รวมทั้งดินที่มีปัญหาอื่น ๆ ในพื้นที่พหุให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและด้านอื่น ๆ

๒. วิเคราะห์ ทดลอง วิจัย ทดสอบเกี่ยวกับการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งการเกษตรอุตสาหกรรมที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และให้ผลตอบแทนสูง

๓. ให้บริการข้อมูลการวิเคราะห์ เช่น ในห้องปฏิบัติการ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการสาธิตเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรสาขาอื่น ๆ ฝึกอบรมการพัฒนาอาชีพ ทั้งด้านการเกษตรและศิลปหัตถกรรมที่ทำจากวัสดุพื้นเมืองให้แก่ราษฎร

เกษตรกรรมและศิลปหัตถกรรมในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จังหวัดนราธิวาส

ประโยชน์จากป่าพรุ

ประโยชน์ที่ได้จากป่าพรุมีหลายด้าน คือ

๑. เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรคของมนุษย์ เพราะป่าพรุอุดมไปด้วยพืชนานาพันธุ์ ทั้งที่เป็นอาหารและพืชสมุนไพรที่เป็นยารักษาโรค เช่น สาอุ กูเราะเบรียะ เป็นต้น

๒. เป็นแหล่งวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการก่อสร้างและใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากมีไม้ยืนต้น ปาล์ม และหวายชนิดต่าง ๆ ที่เนื้อไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

๓. เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดที่สำคัญของคนที่อยู่รอบป่าพรุ สามารถนำไปใช้ในการบริโภคและในการเกษตรได้

๔. เป็นแหล่งรับน้ำขนาดใหญ่ ทำให้น้ำท่วมได้ยาก รักษาสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่ดีแก่ชุมชน

๕. เป็นที่รวมความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์

สภาพป่าพรุที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารและยังประโยชน์อีกมากมาย

บัดนี้ ป่าพรุซึ่งเป็นปาดงดิบที่ผู้คนไม่รู้จักได้กลายเป็นป่าที่เปิดโอกาสให้โลกภายนอกได้เข้าไปศึกษา สัมผัส และใช้ประโยชน์ได้ด้วยพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส

พรุโตะแดง : ป่าพรุสมบูรณ์ผืนสุดท้าย ของแผ่นดิน

เจียบสัจด์...ร้อนชื้นและอบอ้าว...แต่มีทัศนียภาพน่าตื่นตาตื่นใจ แฝงไว้ด้วยความประหลาดในรูปลักษณะที่กระตุ้นให้เกิดความพิศวงและลึกลับ เป็นคุณสมบัติของป่าพรุที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่กว้างของภาคใต้ พื้นที่ป่าพรุนี้เองที่ทำให้เกษตรกรต้องประสบปัญหาในเรื่องดินเปรี้ยว เพราะเกิดการสะสมของซากอินทรีย์วัตถุ เช่น เศษไม้ และใบไม้เน่าเปื่อยเป็นเวลานานทับถมกันเป็นชั้นหนาในน้ำแช่ขังอยู่เป็นเวลานาน จนดินเกิดสภาพขาดออกซิเจน ผนวกกับจุลินทรีย์ในดินช่วยย่อยอินทรีย์วัตถุและปลดปล่อยพลังงานออกมา เกิดเป็นขบวนการที่สร้างสารประกอบกำมะถันในดินกลายเป็นดินเปรี้ยวที่มีอาจทำการเกษตรกรรมได้

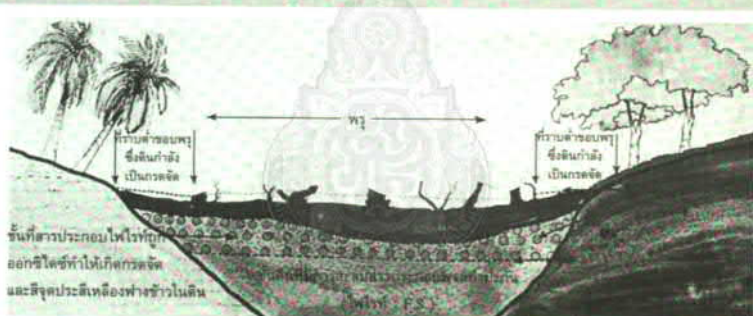

เศษใบไม้ที่เน่าเปื่อยแช่ขังอยู่ในน้ำเป็นเวลานาน เป็นสาเหตุทำให้ดินเปรี้ยว

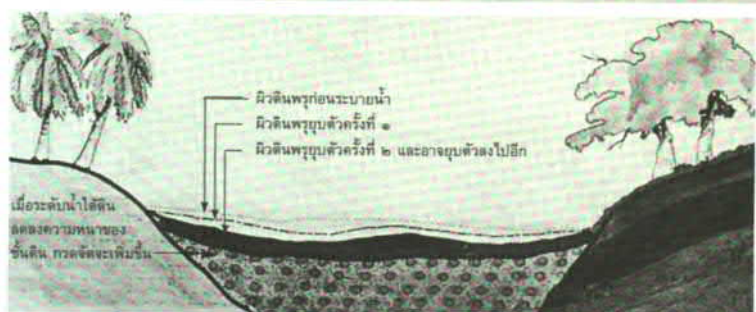
การแสดงขั้นตอนการเกิดดินเปรี้ยวในบริเวณพรุและที่ราบต่ำขอบพรุ ในท้องที่จังหวัดนราธิวาส

เมื่อถูกน้ำระบายออกไปดินจะถูกน้ำซึ่งมีตัวน้ำในส่วนล่าง ส่วนดินแห้งตอนบนจะเป็นกรด

เมื่อถูกน้ำระบายออกไปมากขึ้นความหนาของชั้นดินที่เป็นกรดจัดจะเพิ่มมากขึ้นและชั้นดินอินทรีย์วัตถุตอนบนจะบางลง

พรุโตะแดงเป็นป่าพรุธรรมชาติผืนใหญ่ที่สุดของประเทศที่ยังคงสภาพดั้งเดิม ทั้งในด้านเป็นแหล่งพันธุกรรมของพันธุ์พืชหายาก แหล่งน้ำ แหล่งอาหารของมนุษย์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลากหลายชนิดที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพป่าที่มีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ได้ เป็นบริเวณที่มีลุ่มน้ำขัง มีลักษณะธรณีสัณฐานเป็นแอ่งต่ำหรือที่ลุ่มน้ำขัง วางตัวขนานกับแนวชายฝั่งทะเล ทำหน้าที่ระบายน้ำบริเวณพรุ พรุโตะแดงนับเป็นป่าพรุที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดในจำนวนป่าพรุทั้งหมดที่เหลืออยู่ในประเทศไทยและมีขนาดใหญ่ที่สุดคือมีพื้นที่พรุประมาณ ๒๑๖,๘๖๐ ไร่ พื้นที่ป่าติดต่อกันเป็นป่าขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน คือ บ้านยาบี หมู่ที่ ๑ บ้านบางมะนาว หมู่ที่ ๑ บ้านคีรี หมู่ที่ ๒ บ้านเปล หมู่ที่ ๓ บ้านเขาตันหยง หมู่ที่ ๔ บ้านใหม่-สะปอม หมู่ที่ ๕ บ้านพิกุลทอง หมู่ที่ ๖ และบ้านโคกสยา หมู่ที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระราชดำริให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ป่าพรุโตะแดงให้เป็นไปอย่างสอดคล้องผสมผสานกัน ทั้งในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาอย่างได้ผลดีพร้อมกัน รวมทั้งจัดตั้ง ศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร ขึ้น

เพื่อเป็นศูนย์รวมของการปฏิบัติงานวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับทรัพยากรป่าพรุในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านพันธุ์พืช สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ตลอดจนความรู้เรื่องดิน น้ำ ระบบนิเวศป่าพรุ และความรู้ทางด้านสภาพแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งมีความมุ่งหมายให้ป่าพรุเป็นแหล่งการศึกษาความรู้ในธรรมชาติ อีกทั้งให้เป็นสถานที่พักผ่อนหาความเพลิดเพลินของนักศึกษาและประชาชนผู้สนใจ ตลอดจนเป็นการสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าพรุที่มีต่อสังคมมนุษย์และสภาพธรรมชาติโดยส่วนรวม อันจะเป็นผลให้ประชาชนเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในป่าพรุ และพร้อมที่จะช่วยกันรักษาพรุโตะแดงให้คงอยู่ตลอดไป

การดำเนินงานป่าพรุโต๊ะแดง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีเป้าหมายในด้านการศึกษาวิจัยดินพรุ ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรให้ได้มากที่สุด การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่พรุได้จำแนกออกเป็นงานด้านต่าง ๆ ดังนี้

การพัฒนาที่ดินและการปรับปรุงดิน

๑. การกำหนดเขตการใช้ที่ดินในพื้นที่พรุ ได้กำหนดเขตการใช้ที่ดินในพื้นที่พรุออกเป็น ๓ เขต คือ

๑.๑ เขตพัฒนา (Development Zone) มีเนื้อที่ประมาณ ๙๕,๐๑๕ ไร่ เป็นบริเวณที่ถูกระบายน้ำออกไปบางส่วน และป่าถูกทำลายเพื่อใช้ในการเกษตร เป็นเขตที่กำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการร่วมกันพัฒนาพื้นที่ โดยค้นคว้าวิจัย หาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและจัดการดินในพื้นที่พรุให้สอดคล้องกับความต้องการของราษฎร

บริเวณป่าพรุที่เคย
ถูกทำลาย

๑.๒ เขตอนุรักษ์ (Conservation Zone) มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๙,๙๓๔ ไร่ เป็นเขตที่ป่าพรุเสื่อมโทรมจากการถูกทำลายไปบางส่วน จึงได้มีการดำเนินการฟื้นฟูให้กลับเป็นป่าดั้งเดิม เพื่อเปลี่ยนกลับไปเป็นป่าสงวนโดยศึกษาวิจัย สำรวจพันธุ์พืช ทดแทนในสิ่งที่เหมาะสม และวิธีการจัดการให้

ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดี หรือเปลี่ยนให้เป็นเขตพัฒนา โดยการใช้ประโยชน์พื้นที่ ต้องมีผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่า

บริเวณป่าพรุที่ได้ดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมให้กลับคงเดิม

๑.๓ เขตสงวน (Preservation Zone) มีเนื้อที่ประมาณ ๕๖,๕๐๗ ไร่ เป็นเขตที่ป่าพรุยังคงสภาพสมบูรณ์ ต้องดำเนินการสงวนรักษาป่าไม้อย่างเข้มงวด เพื่อให้สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด และยังจัดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าด้วย

บริเวณป่าพรุที่มีความสมบูรณ์

๒. การวิจัยเพื่อค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานและเพื่อประยุกต์ใช้ประโยชน์
พื้นที่พรุ การวิจัยจำแนกออกตามลักษณะของดินและการจัดสรรระบบชลประทาน
เช่น การวิจัยการใช้ประโยชน์บนดินอินทรีย์ที่ไม่มีการควบคุมระบบชลประทาน
๓. การวิจัยเพื่อพัฒนานอกพื้นที่พรุ เป็นการค้นคว้าและศึกษาทดลอง
ในพื้นที่ซึ่งอยู่นอกพื้นที่พรุ แต่ได้รับผลดีผลเสียเกี่ยวโยงกับพื้นที่พรุด้วยเสมอ
ไม่ว่าจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงพื้นที่พรุไปเช่นใดก็ตาม

การพัฒนางานป่าไม้

กรมป่าไม้ตระหนักถึงระบบนิเวศอันมีคุณค่ายิ่งต่อสภาพแวดล้อมของ
ป่าพรุ จึงได้สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าพรุตั้งแต่ พ.ศ.
๒๕๒๖ โดยการสงวนรักษาพื้นที่ป่าพรุที่อุดมสมบูรณ์ไว้ในสภาพธรรมชาติดั้งเดิม
ศึกษาลักษณะทางนิเวศวิทยาของป่าพรุในด้านต่าง ๆ เช่น ลักษณะการพึ่งพา
อาศัยกันของพืช ความหนาแน่นของสังคมพืชประเภทต่าง ๆ การเพาะเมล็ดและ
การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่าทดลองเพื่อศึกษาว่าควรจะปลูกต้นไม้ชนิดไหน
ในการฟื้นฟูป่าพรุเสื่อมโทรม การทดลองหาพันธุ์ไม้เศรษฐกิจมาปลูกบนเนินทราย
รอบพรุ เพื่อป้องกันการกัดเซาะและทับถมของทรายในป่าพรุ

ห่อข้าวสีดาเป็นพืชที่เกาะอาศัย
ลำต้นของต้นไม้ใหญ่

ศูนย์วิจัยและศึกษารมชาติป่าพुरुสิรินธร

ศูนย์วิจัยและศึกษารมชาติป่าพुरुสิรินธร เป็นอาคารรูปทรงที่ออกแบบมาจากอาคารมัสยิดโบราณผสมผสานกับแบบศาลาเก่าแก่หรือเรือนไทยมุสลิม ตั้งเดิมในอดีต จึงดูสวยงามสะอาดตา กลมกลืนกับธรรมชาติ ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าพुरुโด้แดงอย่างเหมาะสม ภายในอาคารแบ่งเป็นส่วยย่อยต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดป่าพुरु ห้องวิจัยพันธุ์ไม้ ห้องแสดงนิทรรศการป่าพुरु เป็นต้น

แหล่งค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับป่าพुरु

เส้นทางเดินเข้าป่าพรุ

การเข้าศึกษาธรรมชาติป่าพรุเริ่มขึ้นโดยการเดินเท้าตามเส้นทางสะพานศึกษาธรรมชาติ ระยะทางยาวประมาณ ๑,๒๐๐ เมตร มีลักษณะเป็นทางเดินไม้ลัดเลาะวนเวียนเข้าไปในป่าพรุจนสามารถสัมผัสต้นไม้ขนาดใหญ่อย่างใกล้ชิดและคาดไม่ถึง

ระหว่างเดินชมป่าพรุจะมีจุดพักระหว่างทาง พร้อมแผ่นป้ายอธิบายสิ่งต่างๆ ในป่าพรุเป็นระยะ ๆ ให้ผู้มาเยี่ยมชมได้ศึกษาด้วยตนเอง ตลอดจนถึงมีศาลาพักผ่อน หอชมนก และสัตว์ป่า รวมทั้งสะพานแขวนยาว ๓๐ เมตรทอดข้ามป่าพรุโยกไหวไปมาขึ้นตื้นเขินยิ่งนัก เส้นทางเดินป่าพรุนี้เป็นวงกลมกลับมายังจุดเริ่มต้น ทำให้ได้บรรยากาศระหว่างทางโดยไม่ซ้ำกัน

สะพานแขวน
ทอดข้ามป่าพรุ

ป่าพรุโต๊ะแดงเป็นสถานศึกษาทางธรรมชาติ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ เปรียบเสมือน พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติและห้องสมุดธรรมชาติวิทยากลางแจ้ง ที่สมบูรณ์ที่สุด สมควรแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งความรู้และการศึกษาวิจัยของนักวิชาการแขนงต่าง ๆ สืบต่อไป

ป่าพรุในปัจจุบันได้รับการดูแลด้วยการศึกษาวิจัยเพื่ออนุรักษ์พิทักษ์ป่าพรุ และพัฒนาให้ผืนป่าอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ได้เป็นมรดกของแผ่นดินไทยที่เราทั้งหลายได้ภาคภูมิใจไปชั่วกาลนาน และเป็นสิ่งให้ปวงไทยตระหนักและระลึกได้ว่าการอนุรักษ์ป่าพรุนั้น สืบเนื่องมาจากแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบประดุจ “พระบิดาแห่งสิ่งแวดล้อม” โดยแท้

บรรณานุกรม

กลุ่มพัฒนาป้าชายเลนและป่าพรุ. เอกสารวิจัยศูนย์วิจัยป้าชายเลน. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้, ๒๕๔๐.

ดินผืนป่าให้แผ่นดิน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ เอส พรินต์ติ้ง, ๒๕๒๖.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. สำนักงาน. ๕๐ ปี
แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์ติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๓๙.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. สำนักงาน. แนวคิดและ
ทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๐.

โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา สำนักพระราชวัง. ๓๐ ปี ป้ายางในสวนจิตรลดา. กรุงเทพฯ :
สำนักพระราชวัง, ๒๕๓๔.

นราธิวาส, จังหวัด. ผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๓๗.
กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗.

บุญชนะ กลิ่นคำสอน และ วัชร วัชรศักดิ์. รายงานสถานการณ์ป่าชายเลนในพื้นที่จังหวัด
ปัตตานี. สำนักงานป่าไม้เขตปัตตานี, ๒๕๓๑.

ป่าไม้, กรม. กรมป่าไม้ ๑๐๐ ปี. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้, ๒๕๓๙.

สรสิน สมิตะพินทุ. โครงการเกี่ยวกับการเกษตรสวนจิตรลดา. เอกสารการประชุมทางวิชาการ
เรื่อง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริและเทคโนโลยีพัฒนา, วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๓๔.
ณ ห้องประชุมสภานิติฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จัดโดยสถาบันเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา
ชนบท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยความร่วมมือของสำนักงาน กรปร.

ราชเลขาธิการ. สำนัก. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาส
ต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๙๘ - ๒๕๐๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๖.

ศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร. ป่าพรุโต๊ะแดง. กรุงเทพฯ : บริษัท นิวธรรมชาติการพิมพ์
(ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๔๐.

ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กรม. ทรงเป็นพระบิดาแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (๑) “ต้นน้ำลำธาร”. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖.

สุภาวดี ศิริรัตนกร. “ลักษณะโครงสร้างของป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส”. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗.

วารสารมูลนิธิชัยพัฒนา. การพลิกฟื้นดินแผ่นดินเขาชะงุ้ม ผลสำเร็จแห่งทฤษฎีการปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก. สิงหาคม, ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ : ๒๕๓๗.

วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน, กระทรวง. ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔.

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, สำนักงาน. กรมป่าไม้. ฝ่ายต้นน้ำลำธาร. เอกสารทางวิชาการ, ๒๕๔๐.

คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ

ที่ วก ๑๖๔/๒๕๓๘

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ

ด้วยมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๓๘ กระทรวงศึกษาธิการได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน ที่ทรงห่วงใยพระราชทานพระราชดำริอันเป็นแนวทางให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมซึ่งอำนวยการประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของพสกนิกรชาวไทย จึงได้ดำเนินการโครงการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ และแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสมดังกล่าว ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. ผู้อำนวยการโครงการสิ่งแวดล้อมประจำสหประชาชาติภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก
(นายสุวิทย์ ยอดมณี)
๒. เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
(นายสุเมธ ตันติเวชกุล)
๓. วิชาการเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
(นายมนูญ มุักษ์ประดิษฐ์)

คณะกรรมการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสม

๑. อธิบดีกรมวิชาการ
(นางภกษา วรวรรณ ณ อยุธยา)	ประธาน
๒. ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
(นางสุภรณ์ สภาพงศ์)	รองประธาน
๓. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ
(นางสาวเอิบบุญ สุทธิประภา)	รองประธาน

๔. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหลักสูตร หรือผู้แทน	กรรมการ
๕. นางสาวสุวรรณา บุญกล้า	กรรมการ
๖. นางสาวศรีนิตย์ บุญทอง	กรรมการ
๗. นายไพโรจน์ บุญผูก	กรรมการ
๘. นายสัมฤทธิ์ พุ่มสุวรรณ	กรรมการ
๙. นางสินจิรา อภัยทาน	กรรมการ
๑๐. นางปราณี ปราบรูป	กรรมการ
๑๑. นางสาวอุษณีย์ วัฒนพันธ์	กรรมการ
๑๒. นางสาวสละ กำทรัพย์	กรรมการ
๑๓. นางสุกัญญา งามบรรจง	กรรมการ
๑๔. นางศรารัตน์ สี่ไพบูลย์	กรรมการและเลขานุการ
๑๕. นางสาวเพ็ญศิริ กัลยาณมิตร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖. นางวิภา ธรรมโชติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗. นางสาวระเบียบ กิตติมากุลนเรศ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการดังกล่าวมีหน้าที่กำหนดแผนการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ ดำเนินการผลิตและพัฒนาชุดสื่อประสมดังกล่าว ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้องเหมาะสมที่จะใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมีมัธยมศึกษา และสนองพระราชดำริที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลกรนิกรชาวไทย ให้คณะกรรมการมีอำนาจเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเป็นกรรมการเพิ่มเติมได้ตามความเหมาะสม และมีสิทธิ์ได้รับเงินรางวัลเป็นเงินก่อนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการให้รางวัล หรือค่าตอบแทนผู้จัดทำหลักสูตร หนังสือ หรือคู่มือที่ใช้ในการเรียนการสอน พ.ศ. ๒๕๒๗ สำหรับสื่อที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์ ดำเนินตามหนังสือกระทรวงการคลัง ที่ กค ๐๕๐๖/๔๔๔๔๔ เรื่อง การจ่ายเงินค่าตอบแทนจากเงินเพื่อประโยชน์การศึกษา

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

(นายสุวัฐ ศิลปอนันต์)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คณะผู้จัดทำ

ยกร่างต้นฉบับ

นายไพโรจน์ บุญผูก
นางสาวเพ็ญศิริ กัลยาณมิตร

ตรวจพิจารณาต้นฉบับ

ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ
นางสุพรรณ สภาพงศ์
นายวีระชัย ณ นคร

ปกและภาพประกอบ

นายสมบัติ คิ้วอก
นายวิโรจน์ เทียมเมือง
นายทวีพร ทองคำใบ
นางสาวเพ็ญศิริ กัลยาณมิตร

บรรณาธิการ

นางสุกัญญา งามบรรจง

ออกแบบรูปเล่ม

นางสาวเพ็ญศิริ กัลยาณมิตร

หน่วยงานเอื้อเพื่อข้อมูลและภาพประกอบ

๑. กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
๒. สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ในปี พุทธศักราช ๒๕๓๕ กรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ เรื่อง รักษาป่าไม้ ขึ้น เพื่อใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสำหรับระดับประถมศึกษาขึ้นไป กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

(นายบุญเหลือ ทองอยู่)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

รักษ์ป่าไม้

น้ำฝน
น้ำฝน
น้ำฝน

